

Alle tiders Nordsjælland

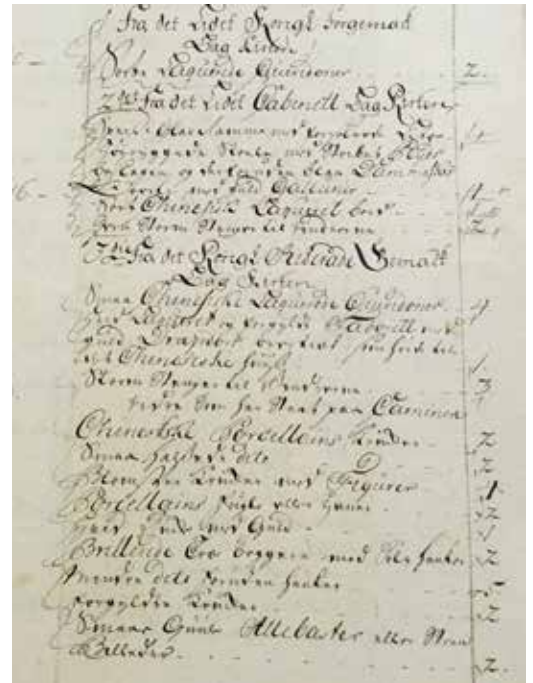
MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2018

Den afmægtige på Hirschholm Slot

AF LISBET HEIN

"Den afmægtige" er titlen på Ulrik Langens fremragende biografi om Christian 7. Titlen spiller på det altoverskyggende dilemma i kongens liv: Han var på den ene side den almægtige hersker i sit rige – på den anden side var han afmægtig over for det pres, rollen som konge indebar. Christian 7. udviklede i teenage-årene en psykisk sygdom, der gav sig mange udslag, blandt andet optrådte han til tider aggressivt over for de mennesker, der omgav ham, både verbalt og fysisk. Særligt i de unge år gav kongens sygdom sig også udslag i en voldsom ødelæggelsestrang, der satte sine spor i de kongelige gemakker.

Det kan være svært at vurdere troværdigheden af historierne om den sindssyge konges materielle ødelæggelser, men i en pakke dokumenter i Rigsarkivet findes der en fortegnelse, der tilsyneladende har været oversat. Titlen er: "Specification paa endeel Porcellain med videre, som er sønderslagen og bortkommen i afvigte Sommer, i den Tiid det Høy Kongl. Herskab residerede her..." Listen er udarbejdet af slotsforvalteren på Hirschholm, H. Fieldstrup, og er dateret d. 31. december 1771. Slotsforvalteren nævner ikke noget om, hvordan ødelæggelserne er fundet sted, men det er det, vi i det følgende skal se nærmere på.

Udsnit af slotsforvalter Fieldstrups fortegnelse over det "sønderslagne og bortkomne porcelæn" fra Hirschholm Slot. Rigsarkivet.

Situationen ved det danske hof i 1771

Christian 7. blev konge i januar 1766, lige før sin 17-års fødselsdag. Forventningerne til ham var store, for han var åbenlyst velbegavet og også i stand til at føre sig frem, som det forventedes af en ene-vældig konge. Men ved hoffet var der også bekymring: Kongen havde en mørk side, han kunne være uberegnelig og udvise en bizar opførsel. Bekym-

ringerne var berettigede, for snart var det kongens mørke side, der var den fremherskende, og i dag ville man ikke tøve med at betegne hans adfærd som symptomer på psykisk sygdom, måske skizofreni. I håb om en bedring af kongens tilstand blev det planlagte ægteskab med den engelske prinsesse Caroline Mathilde fremskyndet til oktober 1766, og allerede i januar 1768 kunne det unge kongepar præsentere en arving til tronen, kronprins Frederik (6.).

Kongens psykiske tilstand var dog ikke blevet bedre, og ved kronprinsens fødsel var ægteparret gledet fra hinanden. Christian 7. var reelt ikke i stand til at regere sit land, og skiftende favoritter påvirkede hans beslutninger. En slags stabilitet opstod, da en ny livlæge i 1768 gjorde sin entré ved hoffet: Johann Friedrich Struensee, der på kort tid blev den, der stod kongen nærmest, og som blev bindeleddet mellem ham og statsadministrationen. I løbet af 1769 blev Struensees magtposition stærkere, og han var efterhånden den, der kontrollerede

kongens person og dermed landets styre. Også dronningens person havde Struensee kontrol over: Den ensomme, unge dronning forelskede sig i livlægen, og snart udviklede der sig et kærlighedsforhold mellem de to. Ved indgangen til 1771 havde Struensee den absolutte magt over landets styre, men samtidig var der ved at samle sig en opposition mod ham. Den tidligere magtelite følte sig skubbet til side, og kongens stedmor, enkedronning Juliane Marie, var via sin position i kongefamilien et naturligt samlingspunkt for modstanden mod Struensee.

Sommerresidensen Hirschholm

Kl. 4 om morgenen den 6. juni 1771 mødte et stort antal bønder fra Hørsholm-egnen med deres heste og vogne op på Christiansborg Ridebane. De skulle dagen igennem hjælpe med at få bragt et kolossalt flyttelæs til Hirschholm Slot, hvor kongen og hans hof skulle tilbringe sommeren. Kongeparret, Christian 7. og dronning Caroline Mathilde, var na-

Hirschholm Slot set fra sydøst. Det er hovedbygningens facade mod haven, der ses. Bag udspringet i bygningens midte lå riddersalen, til højre (mod øst) herfor kongens gemakker, både de officielle og de mere private. Det var især her, Christian 7.'s ødelæggelser fandt sted i sommeren 1771. Gouache af Thomas Briand de Crevecoeur, 1745.

turligvis ikke med i vogntoget. Ledsaget af livlægen Struensee, hofmanden Enevold Brandt samt hofdamerne generalinde Gähler og kammerherreinde Holst, kørte og red de under behagelige former nordpå. I sine dagjournaler noterer hoffoureren, hvordan der ved Eremitageslottet var rejst et telt, hvor middagstaflet blev serveret, mens aftentaflet stod klart i et af spisegemakkerne, da herskabet nåede frem hen under aften.¹

Det var en gammel tradition, at kongen fra tid til anden tog ophold uden for København – en tradition, der endnu opretholdes af Dronning Margrethe 2. Under enevælden koncentrerede kongerne sig om de nordsjællandske slotte. Næsten hele Nordsjælland var krongods, og kongen havde derfor monopol på jagten, der var en vigtig del af kongernes liv. Ad kongevejene kunne kongen let opretholde forbindelsen til det store administrationsapparat i København, og deltagerne i audienser med videre kunne komme frem uden væsentligt større besvær, end når kongen var i København.

Slottet i Hørsholm og det tilhørende gods havde

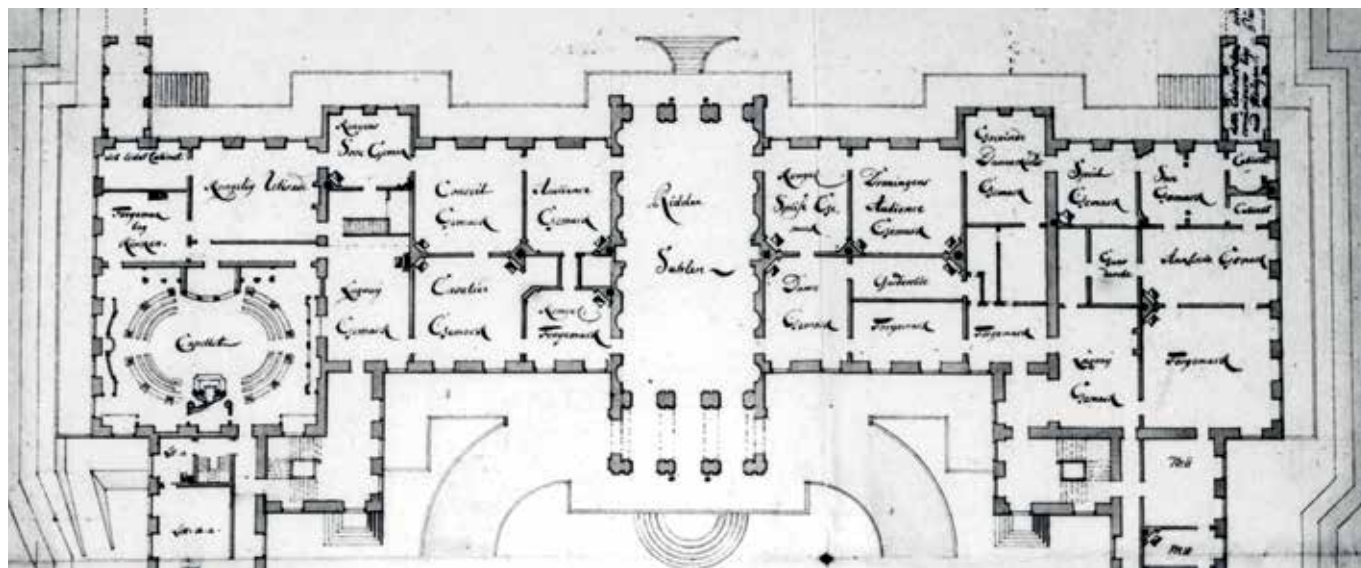
været i Kronens eje siden 1391. Fra slutningen af 1500-tallet blev det jævnlige brugt af kongen og hans hof, men det var først under Christian 6. (1730 – 46), at pragtslottet Hirschholm blev opført. Det var Christian 6.s dronning Sophie Magdalene, der var ejer af slottet, og hun beholdt det til sin død i 1770.

Når Struensee havde valgt Hirschholm Slot som sommerresidens 1771, er der nok flere grunde: Slottet var netop blevet disponibelt efter enkedronningens død. Det lå isoleret nok til, at kongen relativt let kunne holdes afsondret fra Struensees fjender – men tæt nok på København til at Struensee kunne bevare sin kontrol med statsadministrationen. Desuden var dronningen gravid med et barn, der sandsynligvis var Struensees, og det var hensigtsmæssigt, at hun kunne "gøre barsel" væk fra de mange nysgerrige øjne i hovedstaden.

Pragt og pynt på Hirschholm Slot

Det var ikke just beskedne rammer, der var valgt til sommeropholdet i 1771: Hirschholm Slots arkitek-

Udsnit af grundplan over første etage (stueplan) på Hirschholm Slot. Udsnittet viser hovedbygningen med riddersalen i midten og kongens værelser til venstre herfor. Til højre var dronningens værelser. Øverst til højre er dronning Caroline Mathildes havestue indtegnet. Tegningen stammer fra overbyggester Harsdorffs undersøgelse af Hirschholm Slot, 1784-85. Rigsarkivet.

På denne skitse af Peder Als fra 1771 sidder dronning Caroline Mathilde i en lænestol i sit gemak, hvor hun får besøg af sin søn. På bordet en porcelænsvase med friske blomster, uden for døren en stor krukke, antageligt kinesisk porcelæn. Original: Kobberstiksamlingen på Statens Museum for Kunst. Her efter kopi på Museum Nordsjælland.

tur og dets indretning var i 1730'ernes og 40'ernes stil, den opulente senbarok. Den indre udsmykning var omfattende og kostbar, og listerne over inventaret opregner mange hundrede kunst- og prydggenstande, fordelt i de kongelige gemakker. Noget, der falder i øjnene, er den store mængde af porcelæn, ikke bare spise- og serveringsstel, men vaser, figurer med videre. Dengang var porcelæn en umådeligt kostbar vare. Indtil begyndelsen af 1700-tallet var det nemlig kun kineserne, der kendte kunsten at frembringe ægte porcelæn, og i Europa var det hovedsageligt ved de kongelige og fyrstelige hoffer, at man kunne finde den eksklusive importvare. Det kinesiske monopol på porcelænsfremstilling blev først brudt i 1708, da der i Sachsen skete et gennembrud efter mange års forsøg, men også det nye europæiske porcelæn var sjældent og kostbart – først i slutningen af 1700-tallet blev porcelæn mere almindeligt i bredere kredse. Netop i porcelænsamlingen anes den afdøde dronning Sophie

Magdalenes personlige smag: Hun var tilsyneladende "bidt af en gal kineser". Ud over kinesisk porcelæn i form af spisestel, vaser og lignende, samlede hun på alskens kineserier, herunder "nikke-dukker", lakvarer mv. Ved Frederiksborg Slot fik Christian 6. opført et lysthus, specielt til kongeparrets kineserier, men en stor mængde fandt også vej til Hirschholm Slot. Her stod blandt andet to fajanceovne, fremstillet på Den kgl. Fajancefabrik i København, der i inventarregnskaberne er beskrevet som henholdsvis en "hvid kinesisk forgyldt figur...forestillende en kineser" og en figur, der "forestiller et kinesisk fruentimmer" ...."begge med parasols". Kunsthistorikeren Christian Elling har beskrevet disse figurer som "gruelige", og om indretningen i øvrigt skriver han, at det unge kongepar i 1771 må have følt det, som moderne mennesker i dag føler, hvis de træder ind i et klunkehjem.

Kongeparrets værelser på Hirschholm Slot

I hvert fald var den overlæssede stil og de store mængder pyntegenstande på Hirschholm Slot ikke dronning Caroline Mathildes smag. Hun havde allerede i 1770 bestilt en nyindretning af sine personlige værelser, der lå i slottets sydvestlige hjørnepavillon. Ud røg en stor del af det kinesiske nips, malerierne med de tunge guldrammer, og de mørke farver på vægge og møbler blev erstattet af lysere. Nye lette møbler blev anskaffet, og der blev etableret en slags udestue, der dannede overgang mellem dronningens kabinet og haven udenfor. Stilidealet var nu rokokoen, med et anstrøg af romantik og en orientering mod "det naturlige".

Mens dronningen fik moderniseret sin private del af Hirschholm Slot, ser det ikke ud til, at der blev gjort tilsvarende foranstaltninger i den del af slottet,

der var reserveret til kongen. Christian 7. måtte tilsyneladende affinde sig med et interiør, der var næsten uforandret siden Christian 6.s død 25 år tidligere. Hans gemakker lå i slottets sydøstlige hjørnepavillon mellem slotskapellet og den store riddersal. De vigtigste rum var audiensgemakket og konseilsgemakket, det sidste beregnet til kongens møder med det statsråd, Struensee havde sat ud af spillet. Omkring disse rum lå en serie forgemakker, og bagved det såkaldte retiradegemak, hvor kongen kunne trække sig tilbage. Ud mod haven lå kongens sovegemak, i forbindelse med garderobeværelset samt (ind mod slotskapellet) et par små værelser. Det vil føre for vidt her at gennemgå indretningen af disse rum, men den var overvældende i sin brug af sølv og guld, og overdådig i sin rigdom af udsmykning og møblering.²

Kongen "kaster ud" på Hirschholm Slot

På overfladen forløb kongefamiliens ophold på Hirschholm Slot harmonisk. I forhold til tiden inden Struensee var det en mindre gruppe af hoffolk, der omgav kongeparret, og formen var uformel og af-

Kinesiske porcelænskåle med underskåle. Genstandene indgår i Museum Nordsjællands samlinger af materiale fra det nedrevne Hirschholm Slot.

slappet. I dagtimerne gik tiden med spadserer- og rideture, om aftenen blev der holdt aftentaffel, undertiden i de udendørs løvgange, og bagefter blev der spillet kort eller afholdt koncerter i havens store lysthus. Den største begivenhed i løbet af sommeren 1771 indtraf den 7. juli, da dronningen nedkom med en pige, der den 20. i samme måned blev døbt Louise Augusta. Efter alt at dømme var Struensee faderen, men officielt blev barnet anerkendt som kongens, og dermed som prinsesse af Danmark.

I sommerens løb blev kongens ugentlige modtagelse af særligt inviterede, de såkaldte "appartementer" fortsat afholdt, og ved sådanne lejligheder optrådte Christian 7. upåklageligt. Men ellers blev dronningen og Struensee skuffede, hvis de havde ventet, at kongen ville falde til ro i den landlige idyl. Selv om han konstant var mandsopdækket, fortsatte den voldsomme og aparte adfærd. Ulrik Langen har beskrevet, hvordan kongen ofte gjorde heftig modstand mod at deltage i de planlagte aktiviteter. For alles øjne gik han amok i slotshaven, statuer og krukker blev væltet og maltrakteret, og borde og stole kastet i slotssøen. Voldsomst gik det til indendørs, i kongens egne gemakker. Sammen med sine "dreng" (den otteårige Jørgen Hansen og kongens "sorte dreng" Moranti) knuste kongen stole, borde, spejle og porcelæn. Stumperne røg ud ad vinduerne, efterfulgt af de smadrede vinduesruder og -rammer. Tilsyneladende kunne ødelæggelserne følges udefra, i hvert fald noterede den samtidige historiker og iagttagere Luxdorph i sin dagbog: "Kongen kaster ud på Hirschholm, ligesom i byen, hvilket bønderne ved at fortælle om". I et forsøg på at bremse kongens adfærd blev det besluttet, at de smadrede ruder ikke skulle udskiftes, og at statuerne i haven ikke skulle rejses efter ødelæggelsestogterne. Dette havde tilsyneladende ikke den

Hoveder fra stenfigurer, der har stået i haven ved Hirschholm Slot. Rundt om i den tidligere slotshave er der gennem årene fundet talrige fragmenter af statuer og af den udvendige udsmykning på slottet. Måske stammer disse hoveder fra de statuer, Christian 7. ifølge beretningerne halshuggede under sine raserianfald?

Albastervase, der antages at have stået på Hirschholm Slot. Vassen mangler den ene hank og det meste af den fod, der har holdt den fast.

store effekt, ligesom den omfattende medicinering af kongen heller ikke hjalp synderligt.

Den 30. november 1771 forlod den kongelige familie Hirschholm Slot for at tage tilbage til København. Det lange ophold i de landlige omgivelser havde ikke gavnet Christian 7.s tilstand, tværtimod. Og havde Struensee troet, at han kunne bevare sit jerngreb om magten fra Hirschholm Slot., havde han forregnet sig: Natten mellem den 16. og 17. januar 1772 slog hans modstandere til, og et velforberedt kup sendte ham på vejen mod skafottet, hvor han mødte sin død den 28. april.

Fortegnelsen over det "sønderslagne og bortkomne" inventar

Struensee var stadig ved magten, da slotsforvalter Fieldstup i de sidste dage af 1771 udarbejdede den

fortegnelse, der er omtalt i indledningen: En liste over det inventar på Hirschholm Slot, der var "sønderslagent og bortkommet" under kongefamiliens ophold tidligere på året. At fremlægge sådan en liste var et højst usædvanligt tiltag, da det ikke kunne undgå at henlede opmærksomheden på kongens psykiske sygdom, som man nødtigt skulle nævne. På den anden side var det forståeligt, at slotsforvalteren anså det for nødvendigt: Han var i princippet personligt ansvarlig for, at det inventar, der var opregnet i de såkaldte "inventarregnskaber", rent faktisk stadig var at finde på slottet. Så det var vigtigt for ham at have sin ryg fri ved at få godkendt en sådan liste af hoffets øverste ledelse. Det var hofintendent W. H. Wegener, der behandlede sagen, og som den 19. juni 1772 godkendte, at Fjelstrup kunne føre tingene "til udgift" i inventarregnskabet. Wegener var en af de få centrale personer ved hoffet, der var udpeget af Struensee, men som blev anset som så loyal, at han beholdt sin stilling under de nye magthavere.

På s. 63 ses listen, der er ordnet rum for rum. Med undtagelse af enkelte bortkomne genstande fra andre rum, drejer det sig i næsten alle tilfælde om Christian 7.s personlige værelser. Listen er med enkelte undtagelser gengivet med moderne retskrivning, mens usikkerheder og ulæselige ord er markeret med prikker og spørgsmålstegn.

Elefanten i rummet

Når historikeren arbejder med kilder, der kan klarlægge hændelser i fortiden, sker det undertiden, at han eller hun støder på oplysninger, der gør fortiden særligt levende. Sådan er det med fortegnelsen "*Specification paa endeel Porcellain med vide-re, som er sønderslagen og bortkommen i afvigte Sommer, i den Tiid det Høy Kongl. Herskab reside-rede her...*".

Specification paa endeel Porcelain med videre, som er sønderslagen og bortkommen i afvigte Sommer, i den Tiid det Høy Kongl. Herskab residerede her...

Det lille kongelige forgemak bag kirken: To sorte lakerede gueridoner [små borde, båret af søjler, som regel formet som figurer, ofte brugt til at bære lysestager].

Det lille kabinet bag kirken: Fire spejle i glasrammer med forsøvede lister, fire højryggede stole, med sribet plys, med blå damask...[?] og guldgalonner. Et sort, kinesisk, lakeret bord. To jern storm-stænger til vinduerne.

Det kongelige retiradegemak bag kirken: Fire små kinesiske, lakerede gueridoner, en hvid og forgyldt taburet med guld damask overtræk, som hørte til det kinesiske hus [enkedronning Sophie Magdalenes kinesiske lysthus ved Frederiksborg Slot, nedrevet 1769], stormstænger til vinduerne. Genstande "som har stået på kaminen": To kinesiske porcelænskander, to små skåle ....[?] til ditto, fire blomsterkrukker med figurer, to porcelænsfugle, en hvid ..[?] med guld, to brillierede træbægre med sølvhanke, fem mindre ditto, foruden hanke, to forgyldte krukker, to små gule alabaster- eller stenbilleder.

Det kongelige sovekabinet: En syet skærm med to fløje, hvortil overtræk af blått kattunlærred. En forgyldt taburet med rigt guldstof betrukken, hvortil aparte [løst] overtræk af rødt ....[?]. To blå forgyldte porcelænsbægre, seks ditto krukker med...[?], syv små stykker kinesisk porcelæn på kaminerne. 18 små kinesiske krukker, diverse sorter. Et stel bayreuthsk [fra Beyreuth, en tysk by] porcelæn med sølv, bestående af syv dele, et ditto stel med guld udi, også i syv dele. Otte små alabasterkrukker, de to uden låg. Fire store kinesiske dukker [udtrykket "dukker" dækker porcelænsfigurer af forskellig slags]. 12 mindre dukker, diverse sorter, otte små maledede dukker i gips, 14 små stendukker, diverse sorter, otte gule alabaster ditto. Fire porcelænsløyer [løver?]. 14 flade blomstrede krukker, seks porcelæns chokolade begere [drikkeskåle?] uden underskåle. Otte porcelæns thekopper med underskåle, fire ditto chokoladepopper uden underskåle. [Herefter følger et par metalgenstande, må-

ske til brygning/opvarmning af the og chokolade.] Fire theflasker med bækkener, fire porcelænsthepotter med bækkener, fire ditto større. Otte små hvide flasker. Fire chokoladebægere i porcelæn. To stormstænger til vinduerne.

Det kongelige konseilsgemak: Et blått og hvidt porcelænsbæger, syv krukker med lange halse. Fire porcelænskrukker med øskener. Otte kinesiske flade blomsterkrukker. Fire små kinesiske krukker med øskener. 12 ditto bægere, ganske små. Fire kinesiske thepotter. Fire ditto theflasker. Fire hvide alabaster dukker. Ni små dukker, diverse sorter.

Det kongelige audiensgemak: Et møbel ....[art ulæseligt], stort, med billedhuggerarbejde, forgyldt, og med guldstof betrukket, samt rød fløjlsbort, med guldgallonner belagt. Seks porcelænskrukker med øskener. To stormstænger til vinduerne.

Andre rum: Et par blå og hvide porcelænskopper fra det...[?] tagkammer. En blå og hvid dresdner [fra Dresden] porcelæns mælkekande fra kammer nr. 66 i anden pavillons tagkamre. To...[?] fra møbelkammeret i anden pavillons tagkamre, som var af grev Struensees folk bortkomne. Fire hvide fajance kammerpotter [natpotter] fra ditto kammer. Tre hvide blomsterkrukker med durchbrockene [gennemtrukne] øskener, fra det blå rum, som efter ordre er leveret til hendes majestæt dronningen. Seks af de nye glaskugler fra gangen i slottet, som er af hunden sprungne og søndrige [i stykker]. En af de nye dresdner glaslygter på broen foran køkkenet er...[?] og søndrig. En ditto uden for den vestre port til slottet er søndersprungen og søndrig.

Undertegnelser: For hvilket foranførte, jeg underdanigst udbeder mig en afgangstest til bevis, at samme af mit allernådigste inventarieregnskab afgår. Datum den 31. dec. 1771, Hirschholm, H. Fielstrup.

Foranførte itu og bortkomne møbelsager passere slotsforvalter Fielstrup udi hans ....[?] Inventario til udgift. Frederiksberg, den 19. juni 1772. W. H. Wegener

Listen bekræfter historierne om, at Christian 7. "kastede ud" på de kongelige slotte, og giver et indblik i den forpinte konges liv. Listen kaster også lys på det dilemma, mennesker i kongens omgivelser var i: På den ene side var det utænkeligt at tale direkte om kongens sindssygdом – den var "elefanten i rummet". På den anden side var det nødvendigt at forholde sig til, at kongens opførsel var mærkelig, og undertiden destruktiv.

I en montre på Hørsholm Egns Museum er der udstillet en lille samling fint porcelæn fra midten af 1700-tallet, hidrørende fra Hirschholm Slot – både kinesisk og europæisk. Museet udstiller også hoveder og andre stykker af statuer, der har stået i slotets have. I sine samlinger har museet desuden en lille samling porcelæns- og glasskår, som er fundet i og omkring slotssøerne i Hørsholm. Disse ting antages at hidrøre fra det forsvundne slot, og mon ikke de stammer fra Christian 7.s anfald af ødelæggelsestrang?

Til venstre:

Dette stykke kinesiske porcelæn er fundet på bunden af en af søerne ved Slotshaven i Hørsholm. Det er fra 1700-tallet og har været et låg til en vase eller krukke. Måske var vasen offer for et af Christian 7.s raserianfald?

Til højre:

Der dukker endnu jævnligt stumper af 1700-tals glas og keramik op i Slotshaven i Hørsholm. Her et eksempel.

Noter

1. Hein 2000.
2. Rosted 1963.

Litteratur

- Bech, S.C. 1989 (2. udg.): *Struensee og hans tid*, København.
- Elling, C. 1945: *Hofkronik*. Gyldendal, København.
- Hein, L. 2000: Christian 7.'s taffel på Hirschholm Slot. *Hørsholm Egns Museum Årbog* 2000.
- Langen, U. 2008: *Den afmægtige*. Jyllands-Postens Forlag, København.
- Rosted, H.C. 1963: *Hirschholm Slot*. Gads Forlag, København.

Arkivalier

- Hirschholm Slots inventarieregnskaber 1769–76.
Rigsarkivet, Rentekammerets arkiv, reviderede regnskaber, slotsregnskaber.

